

čina je izlagača sudjelovala preko video veze. S našega Instituta sudjelovali su Ivan Botica, Kristijan Kuhar i Vesna Badurina Stipčević. Izlaganjem *Služba na blagdan s. Jeronima u hrvatskoglagoljskim brevijarima* Ivan BOTICA i Kristijan KUHAR prikazali su opseg liturgijske službe u čast svetoga Jeronima u trinaest hrvatskoglagoljskih brevijara. U suautorstvu s doktorandom Silviom KOŠČAKOM, Kristijan KUHAR je imao izlaganje pod naslovom *Naučitelji Crkve (Augustin, Ambrozije, Grgur i Jeronim) u hrvatskoglagoljskoj liturgijskoj tradiciji* u kojem je prikazana prisutnost i opseg liturgijskih službi ovih svetaca u hrvatskoglagoljskim misalima i brevijarima. Vesna BADURINA STIPČEVIĆ održala je izlaganje posredstvom video veze s naslovom *Jeronimove Vitae Patrum u hrvatskoglagoljskoj književnosti*. Autorica je prikazala prijevode Jeronimovih životopisa pustinjaških otaca u hrvatskoglagoljskim zbornicima i brevijarima koji od srednjega vijeka čine sastavni dio hrvatske književnosti i kulture. Vrijedno je spomenuti da je ovo drugi znanstveni skup u sklopu istraživačkoga centra *Hieronymianum*, koji je osnovan 2019. godine pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Splitu s ciljem da postane europsko

i svjetsko središte za istraživanje života i djela znamenitoga dalmatinskog muža.

U organizaciji Filozofskoga fakulteta, Fakulteta filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu te Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, u Zagrebu je 3. i 4. studenoga održan znanstveni skup *Hrvatska kultura i sveti Jeronim*. Izlaganjima su na simpoziju sudjelovale Vesna Badurina Stipčević i akademkinja Anica Nazor. Anica NAZOR održala je izlaganje s naslovom *Transit sv. Jerolima*, koji je tiskan 1508. godine u Senju na glagoljici, te je izložila pokušaje da se on objavi na latinici u 17., 19. i 20. stoljeću. Vesna BADURINA STIPČEVIĆ predstavila je *Legende o svetom Jeronimu u hrvatskoglagoljskoj književnosti*, glagoljske hagiografije o svetom Jeronimu prisutne u liturgijskoj i neliturgijskoj književnosti.

Jeronimova godina, 1600. obljetnica smrti ovoga važnog kršćanskog sveca, naučitelja Katoličke Crkve, ali i vrhunskoga erudita, potaknula je da se njegov lik i djelo aktualizira i pokaže nove smjerove humanističkih istraživanja, kojima je i sveti Jeronim postavio temelje.

KRISTIJAN KUHAR

ŠEST STOLJEĆA ROČKOGA MISALA

U 2020. godini dva hrvatskoglagoljska rukopisa iz zlatnoga doba hrvatskoga glagoljaštva (14. i 15. stoljeće) obilježavaju visoke obljetnice. Prvi i stariji je

Ročki misal (oko 1420.), a drugi i mlađi je *Bribirski brevijar* (1470.).

Misal i brevijar temeljne su kršćanske liturgijske knjige, tj. knjige koje sa-

drže tekstove i upute za obrede bogoslužja i bogoštovlja. Svojim (hrvatskim crkvenoslavenskim) jezikom i (uglatim glagoljskim) pismom hrvatskoglagoljski misali i brevijari upućuju na jedinstvenu višestoljetnu povlasticu hrvatskoga naroda: za razliku od ostatka katoličke Europe, Boga su služili i štovali na nelatinskom jeziku, bilježeći svoje liturgijske knjige nelatiničnim pismom. Kao što je poznato, u Katoličkoj se crkvi ta povlastica proširila tek u 20. stoljeću nakon Drugoga vatikanskoga sabora (1962.–1965.).

Šest stoljeća *Ročkoga misala* neproputiva je prilika da se ukratko podsjetimo temeljnih saznanja o tom vrijednom rukopisu koji se danas nalazi u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici u Beču (sign. *Cod. Slav. 4*). Društvo mu ondje pravi još nekoliko rukopisa iz hrvatskoglagoljskoga zlatnog doba: *Misal kneza Novaka* (1368.), *Brevijar Vida Omišljanina* (1396.), *Frašćičev psaltir* (1463.) i *Kvadriga duhovnim zakonom* (1493.) poznatoga ročkoga glagoljaša Šimuna Grebla.

Greblo je pak, osim kao pisac/pisar ukupno triju glagoljskih knjiga, poznat i kao autor naknadnih zapisa u nekim drugim glagoljskim knjigama koje su mu kao ročkom župniku došle pod ruke. Jedna je od njih i *Ročki misal* na kojem je pred kraj 15. stoljeća dopisao tri molitve u čast sv. Grgura.

Za ispisivanje je pak cjeline *Ročkoga misala* zaslužan jedan drugi vrsni glagoljski pisar i iluminator. Štoviše, reći će Marija Pantelić, riječ je o piscu čije ime zauzima prvo i časnno mjesto među glagoljskim pisarima, sude li se njihova djela po starini, broju i kvaliteti. Njegovo

je ime Bartol Krbavac. Taj je ugledni zadarski pisar i građanin, koji je Krbavcem bio po djedu Budislavu, zaslužan za pet hrvatskoglagoljskih rukopisnih knjiga: *Berlinski misal* (1402.), *Ročki misal* (oko 1420.), *Prvi ljubljanski (beramski) misal* (15. st.), izgubljeni *Bakarski brevijar* (1414.) te *Humski brevijar* (15. st.), koji se Krbavcu počeo pripisivati naknadno.

Premda prepoznat kao izniman i plodan stručnjak u pisanju i iluminiranju, Krbavcu je izmaknuo naslov pisara najljepše hrvatskoglagoljske knjige. Tradicionalno se takvom smatra *Hrvojev misal* (1404.), koji je ispisao pisar Butko te ukrasio nepoznati minijaturist za bosanskoga vojvodu i splitskoga hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Zanimljivo je da Krbavac nije gajio previše simpatija za vojvodu i hercega, nazvavši ga jednom prilikom *nečistivi Hrvoj*. Razlog je tomu bio Hrvojev sukob s tadašnjim ugarsko-hrvatskim kraljem Žigmundom Luksemburškim kojemu su Bartolovi »gospodari«, knezovi Kurjakovići Krbavski, bili privrženi.

Dok navedena politička opredijeljenost ostaje u okvirima usputne zanimljivosti, književni je rad ono što je Bartolu Krbavcu osiguralo počasno mjesto u hrvatskoj (kulturnoj) povijesti. Neizostavan je dio toga književnoga rada i ovogodišnji »slavljenik«, *Ročki misal*.

Naziv koji je misalu naknadno dan govori o činjenici da je naručen i pisan za Roč, maleno istarsko mjesto velike glagoljske ostavštine. U Roču su se misalom služili barem do 1593. kada je u njemu zabilježena posljednja naknadna bilješka. Vezu s Ročem očituje i minijatura sv. Bartola apostola, naslovnika roč-

ke župne crkve. Njegov je pak imenjak, pisar Bartol, na sebe skrenuo pozornost ubacivši se u molitvu za sve kršćane: *pomeni žive ke hoč̃b i bartola pis(ca)*.

Bartol ipak nije bio jedini pisar *Ročkoga misala*. Kako je primijetila već spomenuta Marija Pantelić, najbolja poznavateljica Krbavčeva opusa, trinaest je listova (od njih ukupno 232) pisala druga ruka. Zbog toga je Pantelić za nastanak ovoga misala pretpostavila postojanje pisarske suradnje u kakvom skriptoriju.

Osim toga, pomno iščitavši sadržaj *Ročkoga misala*, Pantelić je uočila da se ističe bogatstvom ritualnih tekstova. Među njima je i *Blagoslov vina za svaki dan*, koji nije sačuvan ni u jednom drugom poznatom glagoljskom liturgijskom tekstu. U tom se blagoslovu spominje apokrifni podatak o grančici vinove loze koja je za vrijeme potopa doplivala do Noine lađe. Noa ju je nakon iskrcaja na kopno posadio, a ona ga je razveselila urodivši plodom.

Posebnost je *Ročkoga misala* i ta što se u *Blagoslovu vjenčanoga prstena* uočava kombiniranje dviju tradicija prstenovanja: rimska (prsten prima samo mladenka) i germanska (prsten primaju i mladenka i mladoženja). Zanimljiv je i *Obred podstriženja kose* u kojem se nalazi molitva *Za lipi vlasi*. Ovaj se obred nije zadržao u katoličkoj liturgiji, ali se održao u narodu kao običaj šišanoga kumstva.

Kada je riječ o jeziku *Ročkoga misala*, valja istaknuti primjedbu Marije Pantelić da je kodeks odraz Krbavčeve »osobne evolucije«. Dok stariji *Berlinski misal* nosi karakteristike njegove materinske (krbavske) ikavske čakavštine, mlađi *Ročki* i *Prvi ljubljanski (beramski) misal* očituju bolje poznavanje norme cr-

kvenoslavenskoga jezika kao i ekaviziranja jezika kako bi bili u skladu s govorom područja za koje su bili pisani (sjeverna Istra).

Još je nešto što razlikuje *Berlinski misal* od *Ročkoga* i *Prvoga ljubljanskoga (beramskoga)*: za razliku od *Berlinskoga misala*, čije se iluminacije pripisuju Bartolu Krbavcu, za *Ročki* je i *Prvi ljubljanski (beramski) misal* Pantelić pretpostavila da ih je iluminirao netko drugi, opet u okviru kakva skriptorija u kojem su kodeksi nastali. Ta dva istarska misala imaju zajedničke minijature *Raspeća*, *Uzašašća* i *Duhova*. Prva je od njih slična minijaturi *Raspeća* u *Misalu kneza Novaka*, što govori da su sve tri rađene prema istom predlošku.

U *Ročkom* je *misalu* i nekoliko bogato i detaljno ukrašenih inicijala. Među njima se ističe glagoljsko *V* preko cijeloga lista 142r, koje je zbog svoje ljepote i reprezentativnosti, primjerice, izabrano za dominantan motiv vizualnoga identiteta simpozija i izložbe *Bogu na svom jeziku* (Staroslavenski institut, 2018.).

Kao što je jasno iz prethodnoga izlaganja, većinu navedenih saznanja dugujemo Mariji Pantelić, koja je o *Ročkom misalu* pisala u nekoliko navrata.¹ Valja dodati da zanimljive podatke o Bartolu Krbavcu zahvaljujemo radovima Petra Runje, dok se iluminacijama Krbavčevih kodeksa u novije vrijeme posvetio Ivan Ferenčak.²

¹ Vidi: Marija Pantelić, *Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca, Radovi Staroslavenskog instituta* 5, 1964, 5–98; Marija Pantelić, *Hronološki elementi u Ročkom misalu, Slovo* 6-7-8, 1957, 263–277.

² Vidi: Petar Runje, *Pisac Bartol iz Krbave u Zadru od 1410. do 1440.*, *Slovo* 38, 1988, 87–

Ročki je *misal* našao mjesto u nekoliko zapaženih izdanja posvećenih hrvatskoglagoljskoj pismenosti. Prvo je faksimilno i kritičko izdanje *Hrvojeva misala* (*Missale Hervoiæ Ducis Spalatensis croatico-glagoliticum*, 1973., Mladinska knjiga, Akademische Druck, Staroslavenski institut »Svetozar Ritig«). U njemu je latinicom preslovljen tekst *Hrvojeva misala* uspoređen s trima drugima hrvatskoglagoljskim rukopisnim misalima. Jedan je od njih i *Ročki misal*. Osim toga, *Ročki je misal* dio korpusa na kojem se izrađuju ili su izrađeni temeljni priručnici za poznavanje hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika: *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (2000–, Staroslavenski institut) i gramatika *Hrvatski crkvenoslavenski jezik* (2014., Staroslavenski institut, Hrvatska sveučilišna naklada).

Premda je riječ o jednom od poznatijih glagoljskih kodeksa, *Ročki misal* dijeli sudbinu većine liturgijskih knjiga iz zlatnoga doba hrvatskoga glagoljaštva – nedostaje njegovo faksimilno i preslovljeno izdanje. Zasada je *Hrvojev misal* jedini misal koji je tako izdan. Iako su takva izdanja rezultatom iznimnih napora i truda većega broja stručnjaka, a traže i nemalu financijsku potporu, ne smije se zaboraviti da plodovi tih pothvata uvelike nadmašuju visoke uloge.

Valja se stoga nadati da nećemo dugo čekati na sljedeći preslovljeni rukopisni glagoljski misal, a tako ni na preslovljeni *Ročki misal*. Bit će to dobrodošao poziv na novi val interdisciplinarnih istraživanja ovoga vrijednoga kodeksa Bartola Krbavca te dostojan čin zahvale njegovu tvorcu i hrvatskim glagoljašima uopće.

ANA ŠIMIĆ

550 GODINA BRIBIRSKOGA BREVIJARA

Uz *Ročki misal*, *Biribirski je brevijar* drugi rukopisni liturgijski spomenik iz zlatnoga doba hrvatskoga glagoljaštva (14. i 15. st.) koji je 2020. godine dosegnuo visoku obljetnicu. Potvrđena je i zanimljiva poveznica između ova dva rukopisa. U *Ročkom se misalu* nalazi naknadni zapis datiran u godinu 1497. Do-

pisao ga je majstor Grgur iz Senja koji navodi da je te godine uveo misal te da je u to vrijeme u Roču boravio svećenik *Ilija z Bribira*.

Dok *Ročki misal* obilježava 600 godina postojanja, mlađi ih *Biribirski brevijar* broji 550. Da možemo biti sigurni u godinu njegova nastanka, potvrđuju dva zapisa unutar temporala koja su datirana 7. rujna i 10. listopada 1470. Premda je pisar dvaput naznačio vrijeme nastanka rukopisa, uskratilo nam je podatak o mjestu pisanja kao i vlastito ime.

Biribirski se brevijar danas nalazi u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetno-

91; Petar Runje, Bartol Krbavac i njegov krug, *Slovo* 64, 2014, 153–182; Ivan Ferenčak, Nova zapažanja o iluminatorskome opusu skriptorija Bartola iz Krbave, *Ars Adriatica* 9, 2019, 61–74.